

УДК 08(477.65):37

Н 34

ISBN 978-617-653-053-4

ISSN 2415-7988 (Print)

ISSN 2521-1919 (Online)

ICV 2016 = 54.23

Н 34

Наукові записки / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. – Випуск 171. – Серія: Педагогічні науки. – Кропивницький: «КОД», 2018. – 273 с.
ISBN 978-617-653-053-4

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. Наказ Міністерства освіти і науки України № 241 від 09.03.2016 р.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Copernicus і Google Scholar.

УДК 08(477.65):37

Рецензенти: Марушкевич А. А., доктор педагогічних наук, професор;
Хомич Л. О., доктор педагогічних наук, професор.

Друкується за підтримки Кіровоградської обласної державної адміністрації, Кіровоградської обласної ради та КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

Редколегія:

Науковий редактор:

Черкасов В. Ф.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Заступник наукового редактора:

Савченко Н. С.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Відповідальний секретар:

Грозан С. В.

– кандидат педагогічних наук, ст. викладач ЦДПУ ім. В. Винниченка

Редакційна колегія:

Абу Хусейн Д.

– доктор філософії, заступник президента відділення післядипломної освіти, Аль-Касемі коледж, Бака Аль Гарбія, Ізраїль

Анісімов М. В.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Гоктас О.

– доктор філософії, професор технологічного факультету, Мула Сіткі Кочман Університет, м. Мула, Туреччина

Ерділ Юсуф Зія.

– доктор філософії, професор, віце президент, Мула Сіткі Кочман Університет, м. Мула, Туреччина

Калініченко Н. А.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Клім-Клімашевська А.

– доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Кротерс Г.

– доктор філософії, професор Белфастського університету Її Величності, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії

Кушнір В. А.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Радул В. В.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Радул О. С.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Рангелова Е.

– доктор педагогічних наук, професор, голова Міжнародної асоціації професорів слов'янських країн, Республіка Болгарія

Растрігіна А. М.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Садовий М. І.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Сметанова Є.

– доктор філософії, професор університету святих Кирила та Мефодія, м. Трнава, Словаччина

Ткаченко О. М.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Шандрук С. І.

– доктор педагогічних наук, професор ЦДПУ ім. В. Винниченка

Друкується за рішенням вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 1 від 30.08.2018 року)

Статті подано в авторській редакції

ISBN 978-617-653-053-4

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2018

© Видавництво «КОД», 2018

UDC 08(477.65):37

N 34

ISBN 978-617-653-053-4

ISSN 2415-7988 (Print)

ISSN 2521-1919 (Online)

ICV 2016 = 54.23

N 34

Academic notes / Ed. board: V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko, etc. – Edition 171. Series: *Pedagogical Sciences*. – Kropyvnytskyi : «KOD», 2018. – 275 p.

ISBN 978-617-653-053-4

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included into the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, which can publish the results of dissertations for obtaining scientific degrees of Doctor and Candidate of Sciences. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 241 of 09/03/2016.

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Copernicus and Google Scholar.

UDC 08(477.65):37

Reviewers: Marukevich A. A., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;
Khomych L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor.

Editorial Board:

Academic editor:

Cherkasov V. F. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Assistant of Academic editor:

Savchenko N. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Executive Secretary:

Grozan S. V. – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Editorial Board:

Abu Hussain J. – Deputy President of Graduate Studies, Al-Qasemi College, Baka Al Garbiah, Israel

Anisimov M. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Crothers G. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Goktas O. – Dean of Faculty of Technology, Mugla Sitki Kocman University, Turkey

Kalinichenko N. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Klim-Klimashevska A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kushnir V. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Radul O. S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Radul V. V. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Rangelova E. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, President of the International Association of professors of Slavonic countries, the Republic of Bulgaria

Rastrygina A. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Sadovyi M. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Shandruk S. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University

Smetanova E. – PhD, Head of Department of British and American Studies, Faculty of Arts, University of Saints Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia

Tkachenko O. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State

Erdil Yusuf Ziya – Vice President, Mugla Sitki Kocman University, Turkey

Published by the resolution of the Academic Council of the Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University (Protocol № 1 of 30.08.2018)

The articles are presented in the authors editing

© Centralukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, 2018

© KOD, 2018

ISBN 978-617-653-053-4

ЗМІСТ

СУХОМЛИНСЬКА Ольга Василівна ТВОРЧИСТЬ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ОБ'ЄКТ КРИТИКИ: ТОДІ І НИНІ.....	10
САВЧЕНКО Олександра Яківна МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: ДІАЛОГ З В. О. СУХОМЛИНСЬКИМ.....	17
АНИСИМОВ Николай Викторович НАГЛЯДНОСТЬ В НАСЛЕДИИ В. А. СУХОМЛИНСКОГО И ЕЕ ПРИМЕНЕНИЕ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ.....	23
БЕРЕЗІВСЬКА Лариса Дмитрівна ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ІНТЕГРАТОР І ПОШИРЮВАЧ СУХОМЛІНІСТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ	28
БІЛЕЦЬКА Ірина Олександрівна, КОБЕРНИК Олександр Миколайович ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	34
БОГУШ Алла Михайлівна КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ СТОЛІТТЯ.....	39
ЗАВГОРОДНЯ Тетяна Костянтинівна ІДЕЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО.....	43
ІВАНЮК Ганна Іванівна НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ.....	49
КАЛІНІЧЕНКО Надія Андріївна ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ НАУК	54
КІЧУК Надія Василівна ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ГУМАНІЗМУ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	59
КОДЛЮК Ярослава Петрівна ІДЕЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСВІДІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	63
КОЛЯДА Наталія Миколаївна, КРАВЧЕНКО Оксана Олексіївна ІНСЦЕНІЗАЦІЯ КАЗОК В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ФОРМА СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ.....	67
КОНДРАШОВА Лідія Валентинівна КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	73
КУЗЬМЕНКО Василь Васильович, МУСІЄНКО Вікторія Сергіївна В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ.....	79
КУЗЬМЕНКО Юлія Василівна, РІДКОУС Леся Володимирівна СТОРИТЕЛЛІНГ: ДОСВІД В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО.....	83

Kyiv.

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Yak zlutu dumku I pochuttia gromadianskoi gidnosti*. [How to cast an opinion and a sense of civic dignity]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАВГОРОДНЯ Тетяна Костянтинівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Наукові інтереси: проблеми виховання, історія дидактичної думки в Галичині, дослідження творчих здобутків галицьких педагогів, особливо тих, чий імена були незаслужено забуті, неперервної педагогічної освіти, педагогічної компаративістики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZAVGORODNYA Tatyana Kostantynivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Pedagogical Department named after Bogdan Stuparyk, State Pedagogical University «Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk».

Circle of scientific interests: the problems of education, the history of didactic thought in Galicia, the study of the creative achievements of Galician teachers, especially those whose names were undeservedly forgotten, continuous pedagogical education, and comparative pedagogy.

Дата надходження рукопису 04. 07. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. С. Савченко

УДК: 37.091.4 Сухомлинський

ІВАНЮК Ганна Іванівна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка
ORCID iD: 0000-0001-7758-5121
e-mail: h.ivaniuk@kubg.edu.ua

НОВАТОРСЬКІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Пошук продуктивних шляхів розбудови нової української школи в умовах сучасних соціальних, економічних, політичних викликів актуалізує проблему вивчення ефективних педагогічних практик попередніх років. Значний інтерес для сучасних дослідників історії освіти становить теоретичний доробок і педагогічна практика Василя Сухомлинського, що розглядаємо у поступі шкільної освіти другої половини ХХ століття.

Для розвитку школи у ці роки характерним було врахування потреб соціально-економічного (політичного) розвитку країни, що дало поштовх до розвою гуманістичних ідей у педагогічній думці. На часі було й педагогічне новаторство, що розглядалось у контексті поліпшення навчання і виховання молоді й підготовку їх до праці в нових умовах науково-технічного прогресу.

У царині педагогічної думки того часу Василь Олександрович Сухомлинський посів чільне місце як теоретика, так і практика, який втілював у навчально-виховний процес Павлівської школи новаторські ідеї. Педагог започаткував у радянській системі освіти педагогіку людинознавства, що вирізнялась гуманістичними ідеями від попередніх періодів; розвивав ідеї дитиноцентризму та

природовідповідності, природи як чинника формування особистісно-суспільних якостей школярів; зв'язку школи з родинами; виховання в праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання наукових доробків сучасних українських та зарубіжних учених засвідчує про значний інтерес до теоретико-практичної спадщини Василя Сухомлинського впродовж другої половини ХХ століття і донині. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського є предметом педагогічного аналізу і узагальнень як дослідників історії педагогіки, так і практиків. Розмаїття педагогічних ідей, що не втрачають значущості у різні роки, вчені різних поколінь висвітлюють у монографіях, наукових статтях, дисертаціях. Варто зауважити, що нові стратегії розбудови школи в Україні українські вчені розглядають через призму ідей Василя Сухомлинського. Зокрема аксіологічні аспекти і духовний розвиток особистості, патріотичного виховання молоді в сучасних умовах є предметом наукових узагальнень Л. Березівської, І. Беха, Н. Дічек, О. Савченка та ін. Теоретико-практичні аспекти діяльності вчителя в умовах реформування української школи висвітлює в монографії М. Антоненко; гуманістична спрямованість особистісно орієнтованої моделі

навчально-виховного середовища школи (Г. Іванюк).

Мета статті – висвітлення внеску Василя Сухомлинського у становлення та розвій новаторських ідей у контексті історико-педагогічних трансформацій другої половини ХХ століття задля виокремлення значущих теоретичних положень і практичних доробків, що можуть бути адаптовані в сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна діяльність Василя Сухомлинського є суголосною процесам другої половини ХХ століття, що характеризувалися лібералізацією суспільного життя й оновленням радянської соціальної політики, зокрема щодо школи, що мала забезпечити підготовку молоді до праці в умовах розвитку науково-технічного прогресу. 50–70-ті роки ХХ століття вважаємо сприятливим для розвитку школи загалом і українського села, що зазнало гонінь та руйнувань у попередні десятиліття. Для сільської школи це був період відновлення рівноправності з міською щодо мети, завдань, змісту і структури загальної середньої освіти в радянській системі.

Зрозуміло, що Василь Сухомлинський був людиною свого часу. Однак попри ідеологічну павутину, він чесно виконав свою педагогічну місію, що полягала у вивіщенні особистості, створенні умов для подолання відставання мешканців села від тогочасних потреб у царині культури й освіти молоді. Тому не дивно, що у всі наступні роки реформування школи вчені шукають у творчості педагога тих перлин, що можуть слугувати для розвитку сучасних ідей.

Джерельна база сухомлиністики (друга половина ХХ століття – донині) становить понад чотири тисячі наукових праць. Таке наукове визнання педагога дає розуміння теоретико-практичного внеску базових ідей для розвитку на теренах України новаторських освітніх систем (О. Захаренко, І. Ткаченко).

У теоретичному доробку В. Сухомлинського простежується цікавий підхід до інтеграції змісту виховання й навчання учнів засобами природи. Природа, на думку В. Сухомлинського, є могутнім чинником, що поєднує у собі потенціал для морально-духовного розвитку людини [8].

Вагомою в наш час є думка В. Сухомлинського про значущість природи в розвитку базових моральних цінностей особистості: доброти, правдивості, людяності, співпереживання, непримиримості зі злом, оскільки, зазвичай, нищать природу ті люди, в кого не сформовані означені чесноти. Природа, її краса є началом облагородження людини (підлітка, юнака) та джерелом думки, пізнання, відкриття істини. У роки отрочства, вважав

В. Сухомлинський, сприймання естетичних якостей світу зливається з поглибленим логічним пізнанням, мисленням проникненням у природу речей [8].

Осердям гуманістичної системи В. Сухомлинського є дитиноцентризм. Знання дитини, вважав В. Сухомлинський, – це наука про людину, «людиназнавство». Однак знання про людські чесноти, шляхи та умови їхнього розвитку стають дієвими лише тоді, коли сама особистість перетворюється на суб'єкт діяльності. Введення дитини у світ людиназнавства пробуджує її думки, почуття, волю до власного самовизначення. Розповіді про велике, героїчне не можуть залишати вихованця байдужим. Важливо, щоб та інформація, носієм якої є вчитель, викликала інтерес, зацікавленість, спонукання до особистої діяльності. «Піднесення людини я уявляю собі як глибоку моральну роботу розуму і серця, сенс цієї роботи полягає в тому, що людина готується духовно, морально до самовиявлення, до того, щоб розкрити себе» [10, с. 467].

Головні суперечності розвитку школи як міської, так і сільської на цьому етапі полягали у відсутності соціально-економічних, ідеологічних умов для реалізації гуманістичних виховних систем у педагогічній практиці. Проте економічний розвиток держави у другій половині ХХ ст. ще не відповідав гуманістичним починанням, що мали місце в розвитку сільської школи. Зрозуміло, що в той час заідеологізовані чиновники від освіти не сприймали ті ідеї, що визначали повагу до особистості та її цінностей, духовного вибору.

Ідеї В. Сухомлинського про налагодження поважних стосунків між дітьми є суголосні тим, що увиразненні в Концепції нової української школи. Оцінка педагогом виховної ролі гуманних стосунків між учнями в колективі є актуальною для сучасної школи. Варто зазначити: часто-густо середовище спілкування в школах – обмежене, що є гальмівним чинником формування готовності особистості до спілкування у соціогетерогенних групах, налагодження соціальних комунікацій. Тому важливо, щоб в освітньому середовищі школи особистість відчувала себе учасником життєдіяльності.

Попри колективістку (знаннєву) парадигму радянської школи, В. Сухомлинський приділяв значну увагу розкриттю самовартості особистості. Пріоритетною умовою виховання вважав забезпечення єдності колективного та індивідуального, громадського та особистого. Вплив колективу на морально-духовний розвиток особистості виявляється в усвідомленні учнем духовної спільності з

іншими, готовності відстоювати власні переконання. Усвідомлення своєї духовної єдності з колективом проявляється у спільній продуктивній діяльності. Сутність такої діяльності залишає слід у почуттях, думках, розвиває волюву сферу. З огляду на це поєднання різних видів діяльності, залучення учнів до тих із них, що досить вагомими для сучасної людини, є також предметом педагогічного осмислення.

Не можна не погодитися з тим, що духовне життя людини визначається характером її ставлення до самої себе та інших людей, своїх рідних, природи. Педагог уважав, що від характеру стосунків між людьми у навколишньому середовищі, залежить реалізація індивідуальності будь-якої особи [9].

Досвід роботи у Павлівській середній школі дав змогу підняти на новий рівень сільську школу. На думку В. Сухомлинського, важливою проблемою сільської школи є забезпечення якості освіти у тісному взаємозв'язку з розвитком культурно-духовного життя учнів та їхніх сімей. Оскільки пріоритети сільської школи – це забезпечення інтелектуальних та культурно-духовних потреб молоді, то досягти підвищення якості освіти у сільських школах не уявляється можливим без загального піднесення культурного життя школи та сім'ї [11], що є прямим шляхом до забезпечення школою інтелектуальних, моральних, інших цивілізаційних потреб молодих людей. У Василя Сухомлинського було особливе бачення сутності дитиноцентризму. Основуючись на ньому, він збагатив педагогічну думку XX ст. ідеями про єдність педагогічного впливу та діяльності дитини; про особливості дитячого віку для розвитку емоційної сфери та моральних цінностей, залежність результатів виховання від здоров'я дитини [15]. З огляду на сучасні труднощі батьків, учителів щодо низького інтересу учнів, зокрема початкової школи до книги ця думка не втратила актуальності.

Вагомим чинником розвитку кращих людських якостей є природа. В. Сухомлинський розвинув ідею про значущість розуміння природної сутності дитини та необхідність врахування під час проектування освітнього процесу в школі цього принципу природо відповідності [15].

У книзі «Павлівська середня школа» [12] Василь Олександрович виокремив головні положення, на яких ґрунтується навчально-виховний процес школи: організація життєдіяльності колективу школи; вимоги до професійної компетентності педагогів, важливе місце та роль традицій у житті школи, села [12]. Проте праця у Василя

Сухомлинського – не самоціль. Педагог розглядав працю дитини в сім'ї, суспільно корисну працю як засіб розвитку дитини, зв'язку виховання з працею та життям батьків, села, країни, як чинник виховної системи. Насамперед зауважимо, що означені ідеї є суголосними для сучасної школи, оскільки діяльність розглядаємо як умову та чинник розвитку особистості й формування особистісно й суспільно (професійно) значущих якостей.

В. Сухомлинський наголошував на необхідності використання переваг чинника природи для розвитку учня. Специфічною проблемою сільської школи є надання посиленої уваги розкриттю інтелектуально-духовної сутності праці на землі, виховання почуття гордості у сільського жителя за його суспільне покликання та призначення. Недоліком виховання учнів у сільській школі, як вважав В. Сухомлинський, є применшення значущості сільського жителя, «сором'язливість» та набуття відчуття «меншовартості сільського жителя».

Як засвідчують результати вивчення досвіду сучасних шкіл, розкриття інтелектуальної спрямованості праці на землі здебільшого не відносять до пріоритетних завдань. З огляду на важливість означеної проблеми вивчення предметів природничо-математичної галузі доцільно налагоджувати з урахуванням принципу диференціації. Умови освітнього середовища села, наявність пришкольних ділянок сприяють налагодженню науково-дослідницької праці учнів та вчителів. Залучення школярів до пошукової діяльності, вивчення ними сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур тощо – ці види діяльності стимулюють розвиток пізнавальних інтересів. Інтелектуальна праця учнів у природі сприяє розумінню ними суті законів природи, гармонії природи та людини.

Навчання, на думку В. Сухомлинського, – це не просте, механічне запам'ятовування інформації про навколишній світ, а засіб духовно-особистісного розвитку дитини [15]. Природу вважав школою під відкритим небом [15], храмом, у якому дитина може спостерігати, навчатися, досліджувати, мислити, узагальнювати, облагороджувати серце і гартувати волю [15].

У суспільстві поширена думка про те, що основною сферою діяльності учнів сільської школи є фізична праця у сільськогосподарському секторі. На думку В. Сухомлинського, це – педагогічна безтактність. Навпаки, школа має нівелювати негативні чинники, що обмежують розвиток учня, його входження до сучасного суспільства як суб'єкта життєдіяльності.

Залучення учнів різних вікових категорій до діяльності у навколишньому середовищі може відбуватися в різних формах: дослідницька робота (спостереження, виконання проєктів); робота у майстернях (випилювання, залучення учнів до народних ремесел); відновлення пам'яток природи, культури. Проте В. Сухомлинський не вважав працю самоціллю. Лише та праця буде педагогічно доцільною, вважає учений, котра приносить особистості радість і бадьорість, усвідомлення своєї значущості. Тільки така праця стане гарантом повноцінного психічного, фізичного розвитку особистості, становлення її соціальної активності.

Значну увагу педагог приділяв організації навчання і виховання учнів на провідних принципах трудового виховання: зв'язку трудового виховання учнів сільських шкіл із сільськогосподарською працею; єдності трудового виховання та розумового розвитку; виявленні та розвитку індивідуальних якостей та здібностей у праці, саме суспільно корисній праці; ранньому включенні дітей у продуктивну працю; творчому характері діяльності; спадкоємності генерацій у трудовій діяльності; посильності та багатогранності праці дітей; єдності праці та багатогранності духовного життя [13].

Про ефективність комплексного застосування цих принципів у навчально-виховному процесі свідчить новаторський рух у сільських школах України. Проте таких шкіл було небагато, а їхня діяльність не стала визначальною для розвитку сільської школи. Подекуди впровадження новаторських ідей зупинилося на етапі вивчення досвіду. Помилковими були й спроби механічного перенесення чужого досвіду без урахування економічних, соціально-культурних та педагогічних умов кожної школи зокрема.

Праця, спрямована на збагачення природи, може бути важливим чинником всебічного розвитку особистості та її духовно-психічних і фізичних сил. Залучення учнів до посильної, інтелектуально насиченої праці на полі, фермі, науково-дослідних ділянках стимулює засвоєння знань, розвиток ідей та допомагає знаходити способи щодо їхнього утілення. Творча праця в природі сприяє становленню громадянських якостей особистості учня: в процесі догляду за рослинами, тваринами школярі навчаються сприймати світ природи, розуміти його. Також у взаємодії з природою відбувається розвиток морально-духовної сфери учня, а усвідомлення себе складовою природного довкілля розвиває у нього почуття відповідальності за вчинки людини.

Залучення учнів до праці в природі не повинно бути мотивоване тільки

споживацькими потребами, бо не лише фізична праця учнів у природі є характерною для сільської школи. Уроки на природі навчають учнів спостерігати за розмаїттям барв, найтоншими формами рослин, сприймати гармонію кольорів та звуків. Під час таких занять педагог спонукає учнів до усвідомлення значення природних ресурсів, розуміння дії законів природи та її краси, відповідальності людей за свої вчинки, що наносять шкоду довкіллю. Це сприяє розвитку естетичних смаків, емпатії, формує свідоме ставлення учнів до людської праці як суспільної цінності, до вчинків своїх та інших людей, виховує шляхетні якості особистості, гідність, уміння наполегливо долати життєві перешкоди, щоб стати турботливими господарями своєї землі [14].

Участь в обмеженому колі спілкування вчителів, учнів та представників їхніх родин в умовах діяльності шкіл із малою наповнюваністю класів, неповнокомплектних шкіл вимагає від учителя ґрунтовних знань з психології, що є одним із чинників забезпечення життєдіяльності сільської школи. Ця особливість сільського життя сприяє утвердженню сили громадської думки стосовно важливих питань життя села, школи, поведінки та вчинків індивідів (схвалення чи засудження). Вчителю важливо довести вагомість знань у розвитку особистості, коректно вказати шлях до пошуку ціннісних орієнтирів, духовного самовдосконалення [11, с. 420].

У контексті розбудови нової української школи важливими є ідеї В. Сухомлинського про вчителя й його внесок у творення нової системи освіти. Організація життя та діяльності учнів починається з педагога. Тільки його духовне багатство, моральні переконання, зацікавленість в особистому зростанні кожного учня є провідником молоді людини до вершин людяності. Визначальною бачиться і роль особистості педагога у формуванні свідомого обов'язку, що є домінантою морально-етичних переконань особистості. Проте один педагог не може розв'язати всіх складних завдань, пов'язаних із забезпеченням умов розвитку особистості з високими моральними якостями. Для цього необхідне об'єднання педагогічного колективу у творчій праці на базі спільних ідей та думок.

Спрямування змісту, всієї діяльності школи великою мірою залежить від того, чим живе педагогічний колектив, яке інтелектуальне та духовне багатство він готовий передати молодим людям. У статті В. Сухомлинського «Розмова з молодим директором школи» кожна висловлена думка є дороговказом, рекомендаціями стосовно управління школою [14].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Вивчення теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського у контексті нашої проблематики дало змогу виокремити продуктивні ідеї, що стали підґрунтям для розвитку педагогічного новаторства в загальноосвітніх школах України в 70–80-ті роки ХХ століття. Життєздатність цих ідей в педагогічній практиці ХХ століття є безперечною. В умовах розбудови нової української школи сучасними є ідеї Василя Сухомлинського про ціннісну складову освіти людини, готовність жити і працювати в гармонії з природою, взаємодію школи і громади (формування цінностей громадянського суспільства), партнерську взаємодію між учнем, учителем і батьками; інтеграцію змісту освіти, врахування особистісних освітніх потреб учнів (реалізація принципу диференціації), навчання, засноване на дослідженнях (виконання навчальних і дослідницьких проєктів, експериментування тощо). Досвід Василя Сухомлинського, що став квінтесенцією «Школи під блакитним небом» є суголосним основним положенням концепції нової української школи щодо необхідності функціонування освітнього середовища за межами навчального закладу.

Перебудова школи в Україні потребує нових підходів до підготовки вчителя. Принагідними можуть бути думки Василя Сухомлинського про суспільну значущість діяльності вчителя, його функції та професійну компетентність, що ґрунтується на цінностях людини.

Означені продуктивні ідеї теоретико-практичної спадщини В. Сухомлинського можуть бути предметом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко М. Сучасні проблеми діяльності вчителя у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського: монографія / Михайло Антоненко: Волин. обереги, 2015. – 285 с.
2. Березівська Л. Василь Сухомлинський про джерела формування в школярів патріотичних почуттів / Л. Березівська // Рідна шк. – 2016. – №7. – С. 7–16.
3. Бех І. Основоположник науки про вищі духовні переживання і цінності: принцип міжособистісної спільномірності В. Сухомлинського у вирішенні проблеми толерантності / Іван Бех // Освіта. – 2014. – 8 жовт. (№ 42). – С. 3–18.
4. Дічек Н. В. Сухомлинський і зарубіжна філософсько-психологічна думка ХХ ст.: збіжності морально-етичних поглядів на суспільство і людину в ньому / Наталія Дічек // Рідна шк. – 2015. – № 5/6. С. 3–8.

5. Іванюк Г. І. Модель особистісно орієнтованого навчально-виховного середовища школи в теоретико-практичній спадщині В. О. Сухомлинського / Г. І. Іванюк // Наука і освіта. 2008. – № 8/9. – С. 235–238.

6. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Назва з екрана.

7. Савченко О. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект / Олександра Савченко // Початкова шк. – 2014. – № 1. – С. 4–7.

8. Сухомлинський В. Народження громадянина / В. Сухомлинський. – Вибрані твори. В 5-ти томах. Т. 3. К.: Радянська школа. – 1977. – С. 283–582.

9. Сухомлинський В. О. Духовний світ людини нашого часу і методи виховання / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 307–321.

10. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 446–472.

11. Сухомлинський В. О. Особлива місія / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 418–422.

12. Сухомлинський В. О. Павлицька середня школа / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 7–389.

13. Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 5. – С. 551–562.

14. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: к 5-ти т. – К., 1977. – Т. 4. – С. 393–659.

15. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / Василь Олександрович Сухомлинський // Вибрані твори: у 5-ти т. – К., 1977. – Т. 3. – С. 9–279.

REFERENCES

1. Antonets, M. (2015). *Suchasni problemy` diyal`nosti vchy`telya u pedagogichnij spadshy`ni Vasy`lya Suxomly`ns`kogo*. [Modern problems of the teacher's activity in the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky]. Kyiv.
2. Berezivska, L. (2016). *Vasy`l` Suxomly`ns`ky`j pro dzherela formuvannya v shkolyariv patrioty`chny`x pochuttiv*. [Vasyl Sukhomlynsky about sources of patriotic feelings in schoolchildren]. Kyiv.
3. Bekh, I. (2014). *Osnovopolozhnyk nauky pro vyshchi dukhovni perezhyvannia i tsinnosti: pryntsy`p mizhosobystisnoi spilnomirnosti V. Sukhomlynskoho u vyrishenni problemy tolerantnosti*. [The founder of the science of higher spiritual experiences and values: the

principle of interpersonal coherence V. Sukhomlynsky in solving the problem of tolerance]. Kyiv.

4. Dichek, N. (2015). *V. Sukhomlynskyi i zarubizhna filosofsko-psykholohichna dumka KhKh st.: zbizhnosti moralno-etychnykh pohliadiv na suspilstvo i liudynu v nomu*. [V. Sukhomlynsky and the foreign philosophical and psychological thought of the twentieth century: the convergence of moral and ethical views on society and man in it]. Kyiv.

5. Ivaniuk, H. (2008). *Model osobystisno oriietovanoho navchalno-vykhovnoho seredovyscha shkoly v teoretyko-praktychnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho*. [Model of the personally oriented educational and educational environment of the school in the theoretical and practical heritage of V. O. Sukhomlynsky]. Kyiv.

6. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly*. [New Ukrainian School: Conceptual Principles for the Reform of the Secondary School]: Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. – Title from the screen.

7. Savchenko, O. (2014). *Tolerantnist yak tsinnist shkilnoi osvity: metodychnyi aspekt*. [Tolerance as Value of School Education: Methodological Aspect]. Kyiv.

8. Sukhomlynskyi, V. (1977). *Narodzhennia hromadianyna*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Dukhovnyi svit liudyny nashoho chasu i metody vykhovannia*. [Spiritual world of man of our time and methods of education]. Kyiv.

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Liudyna – naivysshcha tsinnist*. [Man is the highest value]. Kyiv.

11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Osoblyva misiia*. [Special mission]. Kyiv.

12. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pavlyska serednia shkola*. [Pavlyska secondary school]. Kyiv.

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Pryroda, pratsia, svitohliad*. [Nature, labor, worldview]. Kyiv.

14. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Rozмова z molodym dyrektorom shkoly*. [Talk to a young school principal]. Kyiv.

15. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ІВАНІЮК Ганна Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Наукові інтереси: концептуальні засади нової стратегії психолого-педагогічної підготовки педагога в умовах євроінтеграції; соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи; розвиток освітніх систем.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

IVANIUK Hanna Ivanivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Borys Grinchenko Kyiv University.

Circle of scientific interests: conceptual foundations of the new strategy of psychological and pedagogical teacher training in the conditions of European integration; socio-pedagogical principles of rural school development; development of educational systems.

Дата надходження рукопису 09. 07. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Н. С. Савченко

УДК 378.937:37.032

КАЛІНІЧЕНКО Надія Андріївна –

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри біології та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, ORCID iD: 0000-0002-6444-3316 e-mail: kalinichenko11@ukr.net

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИХ НАУК

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На часі реалізація фахівцями кафедри біології та методики її викладання освітньо-професійної програми «Середня освіта (Природничі науки)» для другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Середня освіта (за предметними спеціальностями)». Професійна кваліфікація – учитель природничих наук, фізики, хімії, біології старшої школи. Метою освітньої програми передбачено опанування

майбутнім фахівцем: теоретичними та методологічними засадами природничих дисциплін, достатніми для формування предметних компетентностей (природничих наук, фізики, хімії, біології), теоретико-методичними засадами навчання природничих наук на рівні повної загальної середньої освіти; освітніми технологіями та методиками формування ключових і предметних компетентностей учнів старшої загальноосвітньої школи; формування